

LITUVIŲ KALBOS METAI '90

VYR. REDAKTORIUS
REDAKCIJOS KOLEGIJA:
ALDONAS PUPKIS
JONAS PALIONIS

(pirmininkas)

VYTAUTAS AMBRAZAS
ALBINAS BERNOTAS
ALEKSAS GIRDENIS
PRANAS KNIUKSTA
VIKTORIJA PAKERIENĖ
ALBERTAS ROSINAS

(vyr. red. pavaduotojas)

BRONYS SAVUKYNAS
ARVYDAS VIDŽIŪNAS
RAMŪNE KAPILERİTĖ
INA MARCIULIONYTĖ
RITA URNEŠIŪTE
REDAKTORES:
TECHNINIS REDAKTORIUS
VIRSELIO AUTORE
GINTARAS PRANCKŪNAS
RIMA KIUBARAITE

Druoda rinkti 1990 06 03. Pasiręšyta spausdinti 1990 07 14. Formatas 70×100^{1/4}. Spaudos registratorius Nr. 1. Čarterė „Literatūra“, 10 punktų. Išleidžiama spauda. 2,6 saj. sp. l. 4,10 eur. Leid. 1. Tiražas 10.000 egz. Užs. Nr. 5508. Kaina 40 kpl. Redakcijos adresas: 232734 Vilnius, Universiteto 3, „Gimtoji kalba“. Telefonas: 61 09 86. Leidžia laikraščių ir žurnalų susivienijimas „Periodika“. Spaudė „Vilties“ spausdutuvė. 232600 Vilnius, Strazdelio 1.

„Gimtoji kalba“ iš „Mūsų kalba“, 1990
Eina nuo 1983 m. iš keturių ket metus
„Mūsų kalba“, 1990. Nr. 7 (155)

GIMTOJI KALBA

Bendrinės kalbos žurnalas

1990. Nr. 7 (155)
Juozas Pikčilingis

I ŽYGĮ UŽ KALBĄ

Gimtoji kalba jo laukia...

Šių metų vasario 16-ąją duodamas interviu „Valstybės žinioms“, rašytojas Jonas Mačiukevičius sako: „Artėdami prie Nepriklausomybės, tiek geru šukių išskelėme: gelbékime ekonomiką, gelbékime gamtą, kultūrą... O kur — gelbékime žmogų?“ Cia dar norėtum pridurti: o kur gelbékim kalbą? Gimtają kalbą? Ypač šiais jos globos metais, 1990-aisiais? Gal jau nebeopū, nebeaktualū? Gal jau čia esama tokios būklės, kad galima nusiraminti ar net pasidžiaugti? Juk ji — vėl valstybinė! O jai grąžinus šitą statusą, gal viskas, tartum burtininko lazdelė mostelėjus, viskas iš esmės pasikeitė? Umui pakrypo iš prastos į gerą puse? Deja, dar ne! Ir tas „gelbékime“, o, žinoma, ir „rūpinkimės“, „nerimkime“, „sielokimės“ tebeopū, tebeaktualū. Labai tebeopū...

Kalbos svarbūs tautai, jos branginimo, gynimo, gaivinimo nuostata po buvusių (o ir tebeesamų) išsižadėjimų, pamynimų po kojų grįžta labai lėtai. Gelbékime ekonomiką... Gamtą... Ir čia dar vangumo, nerangumo per akis. Sauksmas dažnai taip ir lieka be atgarsio. O atgarsio į šauksmą „Gelbékime gimtają kalbą!“ nė to tiek nebūna. Ar iš daugio burnos išsi-vežia šis susirūpinimo šūksnis?! O jei ir taip, jei ir išsi-vežia — tegul iš pačių krūtinės gelmių,— ar daugio širdži suvirpina?! Ar nelieka balsu šaukiančio tyruose?! Gal mums jau pasenęs Jono Jablonskio priminimas: „didi gėda savos gerai nemoketū?! O, kad ją mokėtume bent patenkinau mai! Sis idealas dar nepasiekiamas mums „ne vienam kai kam“, daugel daugel kam. Tariame: „Lietuvninkai mes esam gimbę...“ Paskui, toliau: „Lietuvninkai mes turim būt...“ Didžiuojamės: „Tą garbę gavome užginę...“ Ryžtamės, žadamės: „Tą ir neturim leist pražūt...“ Taip, tų žodžių negali tarti be širdies virpilio, be jaudulio. Be skausmo... Toj pačioj giesmėj išsakome ir savo patriotinį požiūrį į gimtają kalbą — gerbsime ją, tévo ir motinos mums lūposna jidėtą. Tik ar tada susimastome, ar suvokiame, kokių priedermės čia slypima? Ar tariame sau: ryžausi, pasižadėjau — tesėsiu?! Ar susimastome, kas apie gimtają kalbą sakyta tojo anojos didžio žmogaus?! Pavyzdžiu, Jono Basanavičiaus?! — Kad „nykstant kal-

bai, nyksta ir tauta“. Vinco Kudirkos?! — Kad „prigimta kalba yra galinės tautystės pamatas“. Ar sūskamba ausysė Maironio: „Mylek jos kalbą...“ tos giminės žemės? To dainiaus skausmo balsas: „Tik giminę kalbą tėvų pamynę...“ Balsas kitų. Tarkim, Ksavero Sakalausko-Vanagėlio, tariančio: „Bet Lietuva būna lig šiolei“, nes „lietuvis savo kalbą užlaiko“. Arkivyskupo Palaimintojo Jurgio Matulaičio, primenančio: „Atimk iš taučios kalbą, ir tautos néra“.

Cia prisimeni šių dienų poetą, sakantį:

*Žodis tavo kūnas —
Žodyje — tévynė.
Kas išduoda žodį,
Tas išduos ir ją...*

Ak, tas nenoras mokytis kalbos! Ak, tas šitos priedermės, pareigos jausmo nusilpimas, išnykimas! O kaip dažnai visas mūsų didysis patriotizmas baigiasi arba bent sumąžta, nuvēsta, kai išgirstame tą „reikia“. Reikia mokytis, atsidėti... Ne! Yra rimtesnių dalykų, didesnės svarbos reikalų... Kur ten dar ir šitoks. Apie jį ir išvis nenorime girdėti. E, ten... Aš ne kalbiniškas... O jei kalboje — Tévynė, tautos sąžinė, jos garbė, jos gyvybė bei nemirtingumas? Jei žodis yra, anot Vydūno, „tautos kūno žadas“? Daugel tų „jei“. O, jei bent vieną iš jų išidėtume galvon ir širdin! Jei suvoktume ir ijisąmonintume, kad apkurtimas gimtajai kalbai, apakimas jai — tai apkurtimas, apakimas tautai. Nuo anų šiedu dažnai prasideda.

Būdama savita sistemā, kalbà prašyti prašosi: tebūnie páisoma to savitumo apraiškų, dësnių, iš kurių nustatomos vartojimo normos, išvedamos taisyklys. Nesuminkime jų, o draugė Jablonskio, kitų, jas nustačiusių, išvedusių. Leksikos, semantikos, sintaksés normų, taisyklių. Žodžių darbybos, jų kaitybos. Kirčiavimo, tarties. Netrikdykime, negriaukime, netrypkime. O pačiōs kalbos tuo nežalokime, neluošinkime. Ir neskurdinkime! Savo burnos nepaverskime išvyto tikrojo lietuviško žodžio bûrna. I ją prisigaibydam i bei prisileisdam svetimo raugo — jvairaus vertalo, teršalo, darkalo.

Ir kókj gi darbą dirbame šitaip elgdamiesi? Nutautinimo! Išplėšiamė iš tautos burnos tikrajį liežuvį ir įstatome į ją svetimą medinę klekėtą, negyvą, bedvasj. Atsimename, sakyta: „Žodyje — Tévynė... Kas išduoda Žodį, tas išduos ir ją“. O jeigu šitaip, tai kiek daug, kiek daug tos išda-vystės! Per kalbos, per žodžio „aplaidystę“, „atsainystę“ jiems.

Dirbame nutautinimo darbą... Gal patys to nejusdami. Nesusimastydami. O būdami autoritetai, būdami įtakingi, duodame pavyzdį kitiems. To taip agresyvaus blogio pavyzdį. Kurgi gerieji pavyzdžiai? Kodėl jų tiek nedaug? O šiu taip reikėtų. Tebūnie mažiau deklaracijų, retorikos, skambiu žodžiu, kurie dažnai ir lieka tuo, kad padeklaruota, ir tiek. Pavyzdžiu, pavyzdžiu! Kalbos branginimo, geros kalbėsenos pavyzdžiu! *Exempla trahunt*. Pavyzdžiai patraukia. Taip, sutinku, yra ir jų, gerų pavyzdžių. Ir ačiū už juos tiems, kurie to šituo dalykū verti! Lauksime vis didéjančio jų bûrio. Vis gauséjančio jų iñdėlio. Lauksime iš pačių kalbi-

niñkų. Iš rašytojų... Iš tautos atgimimo šauklių. Iš žurnalistų. Senujų ir naujuju laikraščių, žurnalų leidėjų. Iš jvairių leidinių. Iš tautinės mokyklos veiklos. Iš taip gausių tautinių sueigų tribūnos... Iš visur visur, iš kur tik sklinda gimtasis žodis, nesantis laisvės, Nepriklausomybės gandą, kitą gerą skardą. E ne tik gerą — visokį. Ir láimės, ir džiaugsmo, ir skausmo, netekties, graudulio, liūdesio, sielvarto.

Itin norėtume minėtą priedermę priminti: rodykite gero, gražaus, pagarbaus kalbos vartojimo pavyzdį jūs, gerbiamieji valstybės vyrai, mokslo, kultūros šulai, tautos atbudimo pradiniñkai, organizacijų lyderiai, mokslo, kitų įstaigų vadovai... Negi visus išvardysi?! Ir radio, televizijos laidų vedėjai, kursų vadovai, lektoriai ir kiti, kiti.

Pasiklausykiime, ką kiek daugėliau nei prieš penkiasdešimtį metų yra sakęs vienas iš ano meto valstybės vyru, to laiko Lietuvos prezidentas Antanas Smetonà. „Jei nesimokysime kalbos,— nurodė ir pabrėžė jis,— dirbsime nutautinimo darbą“. Valstybės šulų kédése į klausimą: „Ko lietuvių vadovybei ligi šiol daugiausia trūksta?“, jis atsako: „Nepaklysiu pasakęs, kad jai trūksta daugiausia gimtosios kalbos mokėjimo“. Iš ko sprendžiama? Va: „Tai matyti iš literatūros, mokslinės ir meninės, iš raštyų įstaigos įstaigai, iš periodinės ir neperiodinės spaudos“. Kodėl šitaip? „Žinau, kad mūsų vienas kitas poetas ar mokslininkas nemégsta kalbininkų ir, abejoju, ar literatūrišku žodžiu juos vadina blusininkais. Nemégsta tie, kurie nenori mokytis gimtosios kalbos, kurie dedasi jos mokā iš intuicijos, meniškos ar mokslinės. Man rodos, kad tai tuščia panaberija ar kita kas panašu“. O jeigu šitaip, tai kokios gi kalbiniñkų pareigos? Anava: „Tiesa, kad ne kalbininkai, o rašytojai — poetai, publicistai ir mokslininkai — kuria bendrinę kalbą, tiesa, kad gimtoji kalba laisvai auga ir brėsta, bet irgi tiesa, kad savaimė niekas nesidaro, taigi ir kalba turi būti rüpestingai ugdoma iš tautos lobyno, iš jos tarmių, o ne iš prasimanymo“. Nes tik šitaip ugdoma ir „būdama tyra ir graži, ji didelė galybė“. Dar kartą: kam gi reikalingi kalbiniñkai? Ar reikalingi? Jie, „kalbininkai, geriau nekaip kitas kas, gali pasakyti, kas joje tautiška ir kas netautiška, todėl reikia jų įsiklausyti. Kas dedas išmanąs lietuvių literatūrą ar įgalis poetiškai kurti, tam ypač pravartu įsiđemėti, kas čia pasakyta“. O dar labiau — kam? Tam kiekvienam, „kuriis ruosiasi vienoje ar kitoje srityje vadovauti...“ Jis „privalo gerai mokėti lietuvių kalbos ir literatūros“. Jei nemokės? „...jei nemokės, tai vadovaudamas dirbs nutautinimo darbą“.

Trumpa ir aišku!

„Atimk iš tautos viską,— sako didis rusų pedagogas ir miñtytojas Konstantinas Ušinskis,— ji gali viską atgauti, bet atimk kalbą, ir tauta daugiau niekados jos nesusikurs. Net naują tévynę gali susikurti, bet kalbos — niekuomet. Mirė kalba tautos lūpose — mirė tauta“.

Ar ne taip buvo su aiscių gentimis? Jotvingiais? Séliais? Prūsais? Nutilo kalba — nutilo ir gentis. Ir jai buvo supiltas kapas. Cia dar galima pridėti: o jei suprastėjo, smuko, neteko savo tikrojo veido, savo tyrojo skambesio gimtoji kalba — visa šitai ištiko ir tautą.

Tad j žygį už gimtają kalbą! I jį, tautai pakilus naujai būčiai!

Zygis už kalbą — žygis už tautą.